

Determinanty i bariery przedsiębiorczości kobiet w Polsce

Alina Borowska

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Ekonomii i Nauk Społecznych
e-mail: alina.borowska@pb.edu.pl

DOI: 10.12846/j.em.2013.03.11

Streszczenie

We współczesnym społeczeństwie wzrasta znaczenie przedsiębiorczości kobiet. W związku z rozwojem technologicznym, z roku na rok sukcesywnie zmniejsza się liczba miejsc pracy w tych działach gospodarki, w których tradycyjnie pracowały kobiety. Jednocześnie rośnie liczba kobiet mających wyższe wykształcenie, ale napotykających wiele barier w dostępie do miejsc pracy. Bezrobocie wśród kobiet jest większe niż wśród mężczyzn. Drogą do niezależności finansowej i zwiększenia dochodów jest działalność gospodarcza lub samozatrudnienie. Większość badań potwierdza, że kobiety są równie przedsiębiorcze co mężczyźni i ich przedsiębiorczość w równym stopniu przyczynia się do rozwoju gospodarczego. Z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia, niezbędne staje się więc promowanie i ułatwianie przedsiębiorczości kobiet oraz zwiększanie ich udziału wśród właścicieli firm.

Słowa kluczowe

przedsiębiorczość kobiet, bariery przedsiębiorczości kobiet

Wstęp

Zgodnie z najprostszą definicją przedsiębiorczość jest to działalność charakteryzująca się twórczym myśleniem oraz twórczym podejściem do zasobów ludzkich i rzeczowych, którymi rozporządza przedsiębiorstwo, w celu wykorzystania wszelkich szans, jakie przynosi rozwój nauki i techniki (Penc, 2008). W niniejszej pracy przedsiębiorczość będzie rozważana jako forma aktywności zawodowej i jako aktywność sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP). Rozwój małych i średnich przedsiębiorstw jest aktualnie kluczowym czynnikiem wzrostu gospodarczego i tworzenia

większej liczby miejsc pracy, dlatego jego rozwój od lat postuluje Komisja Europejska. W publikacji Small Business Act (SBA) podkreślono, że rozwój małych i średnich przedsiębiorstw powinien odgrywać istotną rolę w polityce Unii Europejskiej (UE), ponieważ wzrost i innowacyjność MŚP determinują przyszły dobrobyt w UE. W czerwcu 2010 roku została przyjęta najnowsza strategia rozwoju społecznego Unii Europejskiej na lata 2010 – 2020, „Europa 2020”, w której podkreślono, że MŚP mają największy wkład we wzrost zatrudnienia (KOM, 2008). Sektor ten ma również wielki wkład w tworzenie PKB. Z danych GUS-u wynika, że większość (96%) przedsiębiorstw aktywnych, czyli takich, które rzeczywiście prowadzą działalność gospodarczą, stanowią mikroprzedsiębiorstwa, przedsiębiorstwa małe stanowią 2,8%, średnie – 1% i duże 0,2%. W tworzeniu PKB dominują więc podmioty mikro – w roku 2008 wytworzyły one 29,8% PKB (*Przedsiębiorczość...*, 2011). Z punktu widzenia całej gospodarki, to właśnie sektor MŚP ma szczególne znaczenie dla gospodarki kraju i to właśnie kobiety najczęściej w nim działają. Ich przedsiębiorczość w znacznym stopniu przyczynia się do tworzenia nowych produktów i miejsc pracy. Te kraje, w których kobiety mogą bez przeszkód realizować się w działalności gospodarczej, odnotowują szybki wzrost ekonomiczny, a więc wykorzystanie przedsiębiorczości tkwiącej w kobietach, to źródło wzrostu dobrobytu społeczeństwa. Niestety, w Polsce kobiety, mimo że są często lepiej wykształcone niż mężczyźni, nie wykorzystują w pełni swoich możliwości. Wskazują na to wskaźniki przedsiębiorczości i bezrobocia. Według badań Eurobarometru, w Polsce kobiety stanowią około 30% przedsiębiorców, co daje Polsce piątą pozycję od końca skali w Unii Europejskiej. Również poziom przeżycia przedsiębiorstw „kobiecych” jest niższy niż przedsiębiorstw prowadzonych przez mężczyzn.

W tym celu Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości realizuje liczne projekty mające na celu zwiększenie przedsiębiorczości kobiet i likwidację barier w jej rozwoju (Lublińska-Kasprzak, 2010).

Stopa bezrobocia kobiet jest wyższa niż stopa bezrobocia mężczyzn. Ponadto, trudniej znaleźć pracę zwłaszcza kobietom powracającym na rynek pracy po dłuższej przerwie oraz poszukującym pierwszej pracy. W 2011 roku najwyższa stopa bezrobocia dotyczyła kobiet w wieku 18-19 lat (42,4%). Bezrobocie wśród kobiet jest większe na wsiach i w małych miasteczkach, mimo, że kobiety bezrobotne są lepiej wykształcone niż bezrobotni mężczyźni. Wynagrodzenia kobiet są zazwyczaj niższe niż mężczyzn. Z badania struktury wynagrodzenia w październiku 2010 roku wynika, że przeciętne wynagrodzenie kobiet było niższe o 15% od przeciętnego wynagrodzenia mężczyzn (GUS, 2012). Przybywa wciąż bezrobotnych magistrów, zwłaszcza absolwentów takich kierunków jak: historia, politologia, pedagogika, za-

rzządzanie, marketing i dominują w nich kobiety (<http://www.gospodarka.dziennik.pl>). Przewiduje się, że do 2015 roku pojawi się na rynku pracy ostatnia fala wyżu demograficznego. Ponieważ liczba miejsc pracy powstająca co roku ma tendencję zniżkową, można zatem spodziewać się gwałtownego wzrostu bezrobocia wśród absolwentów, a zwłaszcza wśród kobiet.

Celem niniejszej pracy jest analiza determinant i barier w rozwoju przedsiębiorczości kobiet w Polsce. Analizy dokonano na podstawie badań literatury przedmiotu. W szczególności wykorzystano raport opublikowany w projekcie systemowym *Przedsiębiorczość kobiet*, realizowanym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, który prezentuje analizę danych wtórnych oraz pięciu badań empirycznych (dwa badania ilościowe - PAPI I i PAPI II), dwa badania jakościowe (IDI i FGI) oraz eksperyment ekonomiczny (EE)). Ponadto wykorzystano inne raporty i ekspertyzy dotyczące przedsiębiorczości kobiet, między innymi takie jak: Ekspertyza z roku 2011, *Prawo sprzyjające przedsiębiorczości kobiet w Polsce*. Rekomendacje zmian, wykonana przez PARP w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

1. Determinanty przedsiębiorczości kobiet w Polsce

Decyzja o podjęciu działalności gospodarczej jest rezultatem zderzenia wewnętrznych motywacji uwarunkowanych psychologicznie i zewnętrznych społeczno-ekonomicznych determinant. Motywacje wewnętrzne to: dążenie do niezależności, chęć osiągania wyższych dochodów i niezależność finansowa, możliwość rozwoju zawodowego, negatywne doświadczenia z pracy najemnej, sprzyjające warunki na rynku, brak innych możliwości zatrudnienia, zagrożenie bezrobociem, większa pewność pracy na własny rachunek (Lisowska, 2008).

Determinanty zewnętrzne dzielą się na uwarunkowania ogólne krajowe oraz ramowe uwarunkowania przedsiębiorczości. Uwarunkowania krajowe dotyczą takich cech gospodarki, jak: jej otwartość, dynamika wzrostu, stabilność pieniądza, efektywne działania rynków. Szczególne znaczenie dla otwierania i rozwoju działalności gospodarczej mają uwarunkowania ramowe, ponieważ oddziałują one bezpośrednio na przedsięwzięcia gospodarcze, wspierając je lub hamując. Do ramowych uwarunkowań przedsiębiorczości zalicza się: dostępność kapitału (łatwość uzyskania środków finansowych dla nowych i rozwijających się firm, włączając w to subsydia); politykę publiczną (podatki i regulacje prawne); publiczne programy wspierania przedsiębiorczości; edukację i szkolenia; badania i rozwój (zakres, w jakim badania i rozwój prowadzą do stworzenia nowych możliwości biznesowych); infrastrukturę

komercyjną i zawodową (jakość i możliwość współpracy z dostawcami, podwykonawcami, firmami doradczymi, bankami, kancelariami prawnymi); dostęp do infrastruktury technicznej (drogi, telekomunikacja, Internet, woda, gaz, elektryczność) oraz normy kulturowe i społeczne (zakres w jakim istniejące normy społeczne oddziałują wspierająco lub zniechęcająco do podejmowania i rozwijania działalności gospodarczej), (*Przedsiębiorczość...*, 2011).

Bardziej uproszczony model determinant zewnętrznych proponuje Ewa Lisowska, która wyróżnia determinanty edukacyjne, społeczne i kulturowe oraz ekonomiczne. Determinanty edukacyjne to nauka bycia przedsiębiorczym, rozwijanie cech przedsiębiorczych i kreatywności, poczucie własnej wartości. Determinanty społeczno- kulturowe to akceptacja społeczeństwa dla właścicieli firm i własności prywatnej; przekonanie, że założenie własnej działalności gospodarczej to dobry sposób na zarabianie na życie, sposób postrzegania przedsiębiorczości kobiet i mężczyzn; stereotypy dotyczące przedsiębiorczości kobiet. Determinanty ekonomiczne to wszystkie przepisy regulujące powstawanie i funkcjonowanie przedsiębiorstw, system podatkowy i kredytowy oraz pomoc państwa w rozwijaniu MŚP (Lisowska, 2001a).

W badaniach przeprowadzonych przez holenderskich naukowców, w ramach programu SCALES¹, wykazano, że istnieją pewne czynniki, które różnicują poziom przedsiębiorczości wśród kobiet i mężczyzn w poszczególnych krajach w skali makro, a na wysoki lub niski udział kobiet wśród przedsiębiorców w danym kraju, mają wpływ również następujące czynniki:

- rozwój technologiczny- kobiety rzadziej niż mężczyźni prowadzą działalność w sektorach zaawansowanych technologii;
- czynniki ekonomiczne, czyli PKB i poziom bezrobocia - wzrostowi zamożności kraju wyrażonym w PKB per capita, towarzyszy popyt na usługi, które najczęściej dostarczają przedsiębiorstwa prowadzone przez kobiety; natomiast im wyższy poziom bezrobocia, tym większy udział kobiet w przedsiębiorczości, ponieważ jest to jedyny sposób na uzyskanie dochodu;
- czynniki kulturowe, czyli wartości i przekonania, które kształtują zachowania przedsiębiorcze (SCALES, 2003).

W kolejnych badaniach w ramach SCALES potwierdzono tezę, iż na poziom przedsiębiorczości kobiet i mężczyzn wpływają zasadniczo te same czynniki, ale jednocześnie niektóre z nich, na przykład bezrobocie i poziom zadowolenia z życia, wpływają odmiennie. W tym badaniu zwrócono uwagę również na dodatkowe czyn-

¹ Program SCALES (*Scientific Analysis of Entrepreneurship and SMEs*) finansowany przez rząd holenderski.

niki społeczno - demograficzne i instytucjonalne, które wpływają na przedsiębiorczość kobiet. Czynniki społeczno - demograficzne, to: sytuacja rodzinna, wiek, poziom wykształcenia, płeć, pochodzenie etniczne i poprzednie doświadczenia w samo zatrudnieniu. Natomiast czynniki instytucjonalne, to: dostępność kapitału, system opieki nad dzieckiem i urlopy rodzicielskie oraz koszty rozpoczęcia własnej działalności gospodarczej (SCALES, 2006).

2. Bariery ogólne przedsiębiorczości

Bariery dotyczące działalności gospodarczej dotyczą zarówno kobiet jak i mężczyzn i są to tak zwane bariery ogólne. Według Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych PKPP Lewiatan do kluczowych barier w prowadzeniu działalności gospodarczej w Polsce należą: bariery podatkowe, administracja, bariery zatrudnienia, szara strefa oraz konkurencja ze strony uprzywilejowanych przedsiębiorstw. Najbardziej uciążliwe są przepisy dotyczące VAT oraz tak zwane parapodatki, to znaczy pozapłacowe koszty pracy, których wysokość znacznie wpływa na zmniejszenie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw. Bariery zatrudnienia dotyczą nieelastycznego prawa pracy, które uniemożliwia budowanie zespołów pracowniczych pod konkretne projekty, ograniczając w ten sposób możliwość dostosowywania się firm do zmian w warunkach gospodarowania i zmniejsza ich konkurencyjność na rynku. Bariery administracyjne to wszelkie procedury administracyjne, które są uciążliwe i kosztowne. Wynikają one ze złego prawa i niewłaściwego jego stosowania przez administrację publiczną, zatrudniającą nieprzygotowanych urzędników, co skutkuje na przykład różną interpretacją tych samych zapisów prawa podatkowego w różnych urzędach skarbowych w Polsce. Wciąż trudna i pracochłonna jest procedura zakładania działalności gospodarczej, a administracja państwowa współpracująca z przedsiębiorstwami jest zbyt zbiurokratyzowana i za mało elastyczna. Szara strefa, to te przedsiębiorstwa, które ukrywają wielkość przychodów i stan zatrudnienia. Dla firm działających zgodnie z prawem, istnienie szarej strefy znacznie obniża ich konkurencyjność, z uwagi na ponoszone realnie koszty prowadzenia działalności. Konkurencja ze strony uprzywilejowanych przedsiębiorstw, dotyczy podmiotów państwowych, które działają na sprzyjających warunkach w strefach ekonomicznych, które mają umarzone podatki i składki na ubezpieczenie społeczne, otrzymują pomoc publiczną i mają ułatwiony dostęp do funduszy unijnych (<http://www.pkpplewiatan.pl>).

3. Bariery przedsiębiorczości kobiet

Z badań wykonanych w ramach projektu „Przedsiębiorczość kobiet” wynika, że główne bariery w przedsiębiorczości kobiet i mężczyzn są takie same. Jedyną znaczącą barierą dla kobiet jest konieczność godzenia obowiązków zawodowych z opieką nad dziećmi, co jest trudne, ponieważ brakuje dostępu do powszechnej i taniej instytucjonalnej opieki nad małymi dziećmi (*Przedsiębiorczość...*, 2011).

Tezę tę potwierdzają badania wykonane w ramach projektu zrealizowanego przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości PARP: Ekspertyza Prawo sprzyjające przedsiębiorczości kobiet w Polsce. Rekomendacje zmian. Autorzy raportu stwierdzają, że główną barierą przedsiębiorczości kobiecej jest niewystarczający dostęp do taniej opieki nad dzieckiem o odpowiedniej jakości i w elastycznych godzinach. Ponadto stwierdzono, że barierą hamującą aktywność przedsiębiorczą kobiet są rozwiązania w zakresie urlopów wychowawczych, macierzyńskich, opiekuńczych i chorobowych. Brakuje również narzędzi (administracyjnych i organizacyjnych) motywujących kobiety do podejmowania własnej działalności gospodarczej w okresie wczesnego macierzyństwa. W cytowanej ekspertyzie wskazano również ograniczenia atrakcyjności podejmowania działalności gospodarczej przez kobiety, do których należą:

- niemożność skorzystania z „ulgi na dzieci”, przez przedsiębiorczynie, które są opodatkowani podatkiem liniowym lub ryczałtowymi formami opodatkowania;
- brak rozwiązań podatkowych pozwalających kompensować koszty instytucjonalnej opieki nad dzieckiem ponoszone przez kobietę przedsiębiorcę;
- brak możliwości skorzystania z zasad wspólnego opodatkowania z małżonkiem, przez kobietę przedsiębiorcę, opodatkowaną podatkiem liniowym lub ryczałtowym.

Autorzy niniejszej ekspertyzy zwrócili również uwagę na problem (podkreślany również w innych opracowaniach) skomplikowania procedur związanych z zakładaniem własnej działalności gospodarczej, warunkami nakładanymi na nowo powstające firmy oraz kosztami zakładania własnej działalności. Kobiety wymieniały jako bariery brak możliwości korzystania z e-platformy, czyli załatwiania spraw administracyjnych za pomocą Internetu, czasochłonność oraz wysokie koszty związane z rejestracją, sprawozdawczością i archiwizacją dokumentacji w formie papierowej oraz zamykania działalności gospodarczej. Podkreślono również barierę, jaką jest zmienność przepisów prawnych dotyczących przedsiębiorczości, oraz wysokość i sposób opodatkowania działalności gospodarczej (*Prawo...*, 2011). W związku z powyższym, autorzy ekspertyzy zaproponowali zmiany systemowo- prawne, mające

na celu zniesienie barier dla przedsiębiorczości kobiet. W odniesieniu do barier związanych z dostępem do taniej opieki nad dzieckiem zaproponowano wprowadzenie systemu wspierania finansowego dla obojga pracujących rodziców w ponoszeniu kosztów zewnętrznej opieki nad dziećmi, również w pozapublicznych żłobkach i przedszkolach oraz innych formach opieki. Zaproponowano również przeprowadzenie reform w zakresie prawa dotyczącego urlopów macierzyńskich, wychowawczych, opiekuńczych i chorobowych, jak również wprowadzenie prorodzinnych rozwiązań podatkowych. Ogólne rekomendacje wypływające z całości ekspertyzy, zawierają również wniosek, aby podjąć pewne działania w zakresie edukacji młodzieży w zakresie przedsiębiorczości, wspomagać i rozszerzać istniejące programy („Dziewczyny na politechniki i Dziewczyny do ścisłych”) promujące wśród kobiet tak zwane męskie zawody. Ostatnia rekomendacja ekspertyzy dotyczy dedykowanych mikropożyczek dla kobiet planujących założenie lub rozwój prowadzonej działalności gospodarczej, udzielanych przez Państwo lub banki w ramach programu wdrożonego ustawowo (*Prawo...*, 2011).

Inaczej widzi bariery przedsiębiorczości kobiet Ewa Lisowska², która do barier szczególnie doświadczanych przez kobiety zalicza bariery, jakie stwarzają: edukacja, tradycyjna socjalizacja i dostęp do finansowania przedsięwzięć gospodarczych. Bariery edukacyjne, to brak informacji i szczegółowej wiedzy na temat zakładania, prowadzenia i rozwoju własnej firmy. Badane kobiety stwierdzają, że brakuje im często również umiejętności interpersonalnych i menedżerskich, ale barierą jest dla nich zbyt duży koszt ewentualnych szkoleń. Tradycyjna socjalizacja utrwalająca tradycyjny podział ról społecznych według płci, powoduje, że kobietom brakuje pewności siebie i wiary w swoje umiejętności, gorzej oceniają swoją wiedzę i umiejętności (Lisowska, 2001b). Potwierdzają to badania, które przeprowadził Weston Agor. Badając kompetencje zawodowe kobiet oficerów i menedżerów w Stanach Zjednoczonych Ameryki, stwierdził, że to kobiety są osobami o kluczowych zasobach dla firm, ale najczęściej powstrzymują się one przed wykorzystaniem swojej wiedzy. Agor twierdzi, że kobiety zostały uwarunkowane w procesie socjalizacji do przyjmowania ról bardziej pasywnych, więc automatycznie przyjmują polecenia, natomiast mężczyźni naturalnie przejmują dowodzenie, mimo, że posiadają niższe zasoby i kompetencje, co jak zauważa Agor – przyjmują z wielkim zdziwieniem i zaskoczeniem (Agor, 1998). Bariery w dostępie do finansowania bardziej dotyczą kobiet niż mężczyzn. Z badań Eurobarometru wynika, że więcej kobiet niż mężczyzn wymienia jako główny powód niepodejmowania działalności – brak źródła finansowania przedsięwzięcia, kobiety również bardziej boją się ryzyka niepowodzenia ich

² Dr Ewa Lisowska jest pracownikiem SGH w Warszawie, od wielu lat zajmuje się naukowo problemem przedsiębiorczości i bezrobocia kobiet.

działalności gospodarczej (*Survey...*, 2007). Przedsiębiorstwa kobiece dostają pożyczki na mniejsze kwoty i na wyższy procent, częściej też niż mężczyźni finansują swoją działalność ze środków własnych (80% przedsiębiorstw prowadzonych przez kobiety i 65% przedsiębiorstw prowadzonych przez mężczyzn). Z badań wykonanych w Dani, Szwecji i na Węgrzech, wynika, że sytuacja taka dotyczy również kobiet w tych krajach (Lublińska-Kasprzak, 2010).

4. Instytucje i programy wspierające rozwój przedsiębiorczości wśród kobiet

W Polsce funkcjonuje szereg instytucji komercyjnych i niekomercyjnych, których zadaniem jest wspieranie przedsiębiorczości. Jedną z organizacji (wielokrotnie tu cytowaną) o najszerszym zasięgu jest Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP), która działa od 2001 roku jako agenda rządowa podległa ministerstwu ds. gospodarki. Celem działania tej instytucji jest między innymi pobudzanie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, tworzenie nowych miejsc pracy oraz przeciwdziałanie bezrobociu (<http://www.parp.gov.pl>). Agencja kieruje swoje usługi zasadniczo do ogółu przedsiębiorców, ale w roku 2013, ogłosiła konkurs dla instytucji otoczenia biznesu wspierającego przedsiębiorczość kobiet, mający zadanie wyłonić instytucje, które wprowadzą na poziomie lokalnym działania wspierające przedsiębiorczość kobiet (<http://www.poig.parp.gov.pl>).

Kolejną organizacją działającą na rzecz przedsiębiorczości jest Polska Konfederacja Pracodawców Prywatnych Lewiatan (PKPP Lewiatan), która wspiera codzienną działalność gospodarczą swoich członków między innymi przez doradztwo, organizowanie szkoleń, dostarczanie informacji o planowanych i wprowadzanych zmianach prawa (<http://www.pkpplewiatan.pl>). PKPP Lewiatan jest również jednym z partnerów Gender Index, który jest pierwszym w Polsce kompleksowym programem mającym na celu zachęcenie pracodawców do aktywnego przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć w miejscu pracy. Projekt ten zajmuje się również barierami w rozwoju zawodowym kobiet i wspiera równość płci w miejscu pracy (<http://www.genderindex.pl>).

Inne organizacje wspierające przedsiębiorczość w Polsce, to: Business Centre Club, Związek Rzemiosła Polskiego i Konfederacja Pracodawców Polskich; nie mają one jednak specjalnych ofert dla kobiet.

Istnieje również wiele organizacji, których działalność skierowana jest wyłącznie do kobiet, które pomagają w zakładaniu i rozwoju działalności gospodarczej, a także zajmują się projektami dotyczącymi aktywizacji zawodowej kobiet na rynku

pracy. Jedną z nich jest Fundacja Centrum Promocji Kobiet (istnieje od 1991 roku); oferuje ona szkolenia i doradztwo w zakresie lepszego funkcjonowania na rynku pracy. Fundacja jest partnerem projektów³, które wspierają kobiety w zakresie równouprawnienia w życiu społeczno-gospodarczym (<http://www.promocja.kobiet.pl>), (<http://www.enter-telework.org.pl>).

Organizacją oferującą swoje usługi wyłącznie dla kobiet jest Międzynarodowe Forum Kobiet (istniejące od 1993 roku przy SGH w Warszawie). Misją tej organizacji jest promowanie przedsiębiorczości i kreatywności wśród kobiet (<http://www.mfk.org.pl>).

Ciekawą inicjatywę dotyczącą przedsiębiorczości kobiet naukowców, zapoczątkował projekt FemStart⁴, którego celem jest zachęcenie kobiet naukowców do podejmowania własnej działalności gospodarczej. Kobiety stanowią około 50% wszystkich studentów, ale nadal pod względem uczestnictwa w karierze naukowej i w dziedzinie przedsiębiorczości stanowią mniejszość.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wynika, że główne bariery w przedsiębiorczości kobiet i mężczyzn są takie same, czyli: wysokie pozapłacowe koszty pracy, skomplikowane procedury otwierania, prowadzenia i zamykania działalności gospodarczej, liczne formalności finansowe oraz zmienne prawo pracy. Jedynymi znaczącymi barierami dla kobiet są: konieczność godzenia obowiązków zawodowych z opieką nad dziećmi, braki edukacyjne, stereotypy narzucające kobietom tylko jeden sposób na życie, czyli małżeństwo i macierzyństwo oraz utrudnienia w dostępie do finansowania. Zdaniem autorki, mimo, że istnieje sporo instytucji mających na celu wspomaganie przedsiębiorczości kobiet, również szkoły wyższe mogą mieć w tym swój udział i wziąć część odpowiedzialności za losy swoich absolwentów, zwłaszcza, że bezrobocie wśród absolwentów jest duże (jak w całej Unii Europejskiej) i według prognoz wzrośnie w najbliższych latach z powodu ostatniej fali wyżu demograficznego. Ponadto, przewiduje się, że więcej będzie bezrobotnych kobiet niż mężczyzn. Szkoły wyższe mogą mieć swój udział w pokonaniu barier społeczno-kulturowych i edukacyjnych.

³ Jednym z projektów jest ENTER, partnerstwo na rzecz telepracy, przedsiębiorczości i równouprawnienia, który ma na celu między innymi wykorzystanie telepracy do walki z dyskryminacją osób, mających przerwę w aktywności zawodowej.

⁴ FemStart jest finansowany przez Komisję Europejską w ramach priorytetu Nauka i Społeczeństwo 6. Programu Ramowego (<http://www.femstart.eu>).

Likwidacja stereotypów dotyczących kobiet to proces długotrwały i wymaga działań ciągłych, ale możliwe jest w trakcie studiów wspieranie kobiet w ich rozwoju osobistym i promocja kobiecej działalności we wszystkich dziedzinach życia zarówno gospodarczego, jak i politycznego.

Amerykańska antropolog Helen Fisher, uważa, że to kobiety zmieniają świat biznesu, ponieważ kierunek przemian współczesnego świata faworyzuje wrodzone zdolności kobiet, między innymi takie jak: umiejętność myślenia systemowego, wyobraźnia i intuicja, nawiązywanie więzi, komunikacja, dążenie do współpracy i kompromisu, empatia. Jej zdaniem, to kobiety mają największe szanse w sektorze ekonomii społecznej i jak wykazują badania amerykańskie, właśnie w nim amerykańskie kobiety osiągają największe wpływy (Fisher, 2003).

Literatura

1. Agor, W.H. (1998), *Intuicja w organizacji*, Wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków
2. Dziennik Gospodarka, <http://www.gospodarka.dziennik.pl> [01.07.2013]
3. Fisher H. (2003), *Pierwsza pleć*, Wyd. JACEK SANTORSKI & CO, Warszawa
4. Fundacja Centrum Promocji Kobiet, <http://www.promocjakobiet.pl> [01.07.2013]
5. *Kobiety i mężczyźni na rynku pracy* (2012), GUS, Warszawa
6. Konfederacja Lewiatan, <http://www.pkpplewiatan.pl> [01.07.2013]
7. Lisowska E. (2001a), *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce na tle krajów Europy Środkowej i Wschodniej*, Wyd. SGH, Warszawa
8. Lisowska E. (2001b), *Bariery przedsiębiorczości kobiet*, w: Koźuch B., *Przedsiębiorczość kobiet - wyzwanie XXI wieku*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok
9. Lisowska E. (2008), *Analiza położenia kobiet na rynku pracy*, w: Lisowska E., Kasprzak, R. (red.), *Zarządzanie mikroprzedsiębiorstwem. Podręcznik dla przedsiębiorczej kobiety*, Wyd. SGH, Warszawa
10. Lublińska-Kasprzak B. (2010), *Przedsiębiorczość kobiet*, Wyd. PARP, Warszawa
11. Międzynarodowe Forum Kobiet, <http://www.mfk.org.pl> [01.07.2013]
12. *Najpierw myśl na małą skalę* (2008), Program Small Business Act dla Europy, Komunikat Komisji do Rady Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno - Społecznego i Komitetu Regionów, Bruksela
13. Penc J. (2008), *Encyklopedia zarządzania. Podstawowe kategorie i terminy*, Wyd. WSSM, Łódź
14. Portal Branży Cukierniczo – Piekarniczej, <http://www.genderindex.pl> [01.07.2013]

15. *Prawo sprzyjające przedsiębiorczości kobiet w Polsce. Rekomendacje zmian* (2011), Wyd. PARP, Warszawa
16. *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce* (2011), Wyd. PARP, Warszawa
17. Steinbeis-Europa-Zentrum, Ihr Partner für Innovation in Europa, <http://www.femstart.eu> [01.07.2013]
18. *Survey of the Observatory of European SMEs. Analytical report* (2007), Eurobarometr, the Gallup Organisation
19. Université Paris X Nanterre, <http://www.u-paris10.fr> [01.07.2013]

Determinants and barriers to female entrepreneurship in Poland

Abstract

Women's entrepreneurship in modern society is becoming increasingly important. From year to year, because of technological developments progressively decreases the number of jobs in those sectors of the economy, where women have traditionally worked. At the same time, number of women with a university degree increases, but they face many barriers to employment. Unemployment among women is higher than male unemployment. The way to financial independence and the income growth is business or self-employment. Most studies confirm that women are just as entrepreneurial as men. Women entrepreneurship contributes to economic development by creating new products and jobs. Therefore, from an economic and social point of view, it is necessary to promote and facilitate entrepreneurship among women and increasing their share of the business owners. Institutions of higher education may contributed to that.

Keywords

female entrepreneurship, barriers to female entrepreneurship